

Módszertani észrevételek a személynevek szinkrón vizsgálatához

1. A magyar nyelvtudományban a személynévkutatás elvi, elméleti alapjai és módszerbeli eljárásai a történeti névtanban alakultak ki. A magyar névkutatás súlypontja elért eredményekben és átfogóbb célkitűzésekben (pl. Árpád-kori személynévszótár) egyaránt ma is a történeti névanyag, illetőleg a ma élő nevek történeti alakulásának vizsgálatára esik.¹ A mai személynévanyag leíró szempontú tanulmányozásában ellenben inkább csak időszakos fellendülések figyelhetők meg. A magyar névkutatást első között önálló stúdiummá fejlesztő kolozsvári nyelvészek eredményei után (vö. GÁLFFY MÓZES, Keresztneveink becéző alakjai a Borsavölgyén. Kv. 1944, MÁRTON GYULA, Gúny- és melléknevek Magyarlónáról és Jegenyéről. ErdMúz. L, 88—93, NAGY JENŐ, Csálád-, gúny- és ragadványnevek a kalotaszegi Magyarvalkón. ErdMúz. XLIX, 108—16, SZABÓ T. ATTILA, Erdélyi népi mesterek és tisztségviselők a XVI—XIX. századból. Kv. 1947) másfél évtized telik el, míg megjelenik LŐRINCZE LAJOSnak a mai személynévrendszer tanulmányozásának jelentőségét összefoglaló tanulmánya, mely újból a nyelvtudomány e mostohán kezelt ágára irányítja a figyelmet.² Lőrinczének a mai névanyag nyelvtudományi értékesítéséről tett számos ösztönző hatású érvéhez a magam szerény tapasztalatából még annyit tennék hozzá, hogy napjainkban éppen különösen sürgető és különlegesen tanulságos feladattá nőtt ez a kérdés, tekintve, hogy a névállomány és a névadási szokások főleg falvakon a társadalmi változások, a város és a falu kapcsolatának szorosabbra fűződése folytán szinte a teljes átalakulás, kicserélődés állapotában vannak. Egyrészt tehát a névadási hagyományok megörökítése, másrészt az az alkalom, melyet a változások mai fokozott üteme a névétel törvényszerűségeinek megfigyelésére kínál, egyaránt amellet szól, hogy a mai névrendszer kutatására érdemes több erőt és figyelmet fordítani.

A serkentő hatású Lőrincze-tanulmány nyomán feléledt érdeklődés ma sem lanyhult. Ezt az bizonyítja, hogy újabban a magyar nyelvtudományi folyóiratok csaknem minden számában találunk egy-egy mai névanyaggal foglalkozó közleményt. Minden bizonnyal újabb fellendülés kezdetét jelzi PAPP LÁSZLÓnak a szinkrón névtárak szerkesztéséről írt útmutató tanulmánya is (Szótártani tanulmányok. Bp., 1966. 55—76), valamint KÁLMÁN BÉLÁnak a magyar névtani kutatásokat első ízben összefoglaló könyve is (A nevek világa. Bp., 1967.). En-

¹ L. BENKŐ, A történeti személynévizsgálat kérdései. MNy. XLV, 116—24, 244—56; BERRÁR, Személynévkutatásunk 1945 és 1959 között. MNy. LVI, 267—79.

² LŐRINCZE L., Szempontok és adatok személyneveink újabkori történetéhez. MNyj. I, 64—94. A magyar személynévkutatás addigi eredményeinek részletes áttekintését és értékelését is l. itt.

nek ellenére sajnos nem mondható el, hogy a személynevek leíró szempontú vizsgálatában egységes módszer és következetesen alkalmazott, a diakronikus-tól jól elkülönített szempontok érvényesülnének.

Bizonyos egyoldalúság, egyfajta eltolódás is megfigyelhető a vizsgálati szempontokban a szorosabban vett nyelvtudományi szempontok kárára: nem ritkán a névadás ún. „hatóerői”, a névválasztás társadalmi, lélektani stb. indítékai sokkal behatóbb elemzésben részesülnek, mint maga a vizsgált névállomány. Pedig ha a nyelvtudomány és nem az etnográfia felől közelítjük meg a személyneveket — úgy vélem —, anélkül, hogy a névadást befolyásoló külső nyelvi tényezők fontosságát kisebbítenők (ezekre nézve l. BENKŐ, i. m. 245—6), a nyelvtudományi szempontoknak, a személynevek nyelvi rendszerben való tanulmányozásának kell az első helyet biztosítani.³

Mindezekkel a problémákkal gyakorlatilag a kalotaszegi magyar személynevek rendszerének — 34 falu névanyagának — vizsgálata kapcsán találtam magam szembe.⁴ Minthogy úgy vélem, nem sajátosan kalotaszegi, hanem a népi elnevezésrendszer vizsgálatában általános érvényű módszertani kérdésekről van szó, indokoltnak látom a személynévrendszer szinkrón leírásának néhány alapvető szempontját felvetni és a nemzetközi meg a magyar személynévkutatás eddigi eredményeire támaszkodva tisztázásukat megkísérelni.⁵

2. Mindenekelőtt szükségesnek látszik a mai nyelvben egymás mellett élő kétféle névrendszernek: a hivatalos vagy írott nyelvi és a népi vagy élő nyelvi névrendszernek a fokozottabb különválasztása. Bár ez az elkülönítés — főleg a műszóhasználatban — eddig is megvolt, és a kétféle rendszer névhasználati különbségei közül is többre rámutattak,⁶ különösen az egyes vidékek, falvak névállománya többnyire a két rendszert hallgatólagosan összekeverve kerül bemutatásra: a vezetőkéveket és a keresztneveket csak a hivatalos névrendszer oldaláról, a bece- és ragadványneveket pedig az élő nyelvi használat oldaláról szokás vizsgálni. Gyakori a két rendszer eltérését a beceformák és a ragadványnevek meglétére, illetve hiányára redukálni, holott a kétféle rendszer egymáshoz való viszonya korántsem merül ki ennyiben.

³ Emellett szól mindenekelőtt az a nézet, amely az onomasztika és ezen belül a személynévkutatás helye körül folyó hosszas vitában újabban a nemzetközi névtudományban felülkerekedett, az tudniillik, hogy az onomasztika a nyelvtudomány keretébe tartozik, következésképp kutatási módszerei elsősorban nyelvtudományi, szorosabban véve a szókincskutatásban alkalmazott módszerek (vö. O. S. AHMATOVA, *Le „nom propre” en tant que catégorie linguistique*. CL. III supliment, *Mélanges Linguistiques offerts à Emil Petrovici*; A. BACH, *Deutsche Namenkunde*, Heidelberg, 1952.; BALÁZS J., *A tulajdonnév a nyelvi jelek rendszerében*. Általános nyelvészeti tanulmányok. I, 41—53; AURELIA și ION STAN, *Recherches mathématiques sur les prénoms*. Cahiers de linguistique théorique et appliquée. 1965. II, 281—305; W. TASZICKI, *Mesto onomasztyiki szregyi drugih gumanitarnih nauk*. Voproszi jazikoznjanija. 1961. 2. szám).

⁴ Kalotaszeg (Huedin rajon) mai magyar személynévanyagát készülő doktori értekezésem számára 32 községből és két városias jellegű településről: Bánffyhungyadról (Huedin) és az egeresi ipartelepről (Aghires) több év alatt gyűjtöttem össze. A gyűjtés során a lehető teljességre törekedtem, azaz igyekeztem minden néviselőnek valamennyi: a falu névhasználatában járatos, beszélt nyelvi és többnyire csak írásban használt, hivatalos névformáját megadni. Az így összegyűjtött anyag mennyisége hozzávetőlegesen 40 000 adat.

A kutatópontokat az alábbiakban a következőképpen rövidítem: F.: Farnas — Sfăraș; It.: Inaktelke — Inucu; J.: Jegenyé — Leghea; KSk.: Kalotaszentkirály — Sinclaiu; Kf.: Körösfő — Izvorul Crișului; GyV.: Gyerővásárhely — Dumbrava; NK.: Nagykapus — Căpușu Mare; MV.: Magyarvalkó — Văleni; M.: Mákó — Macău; Ny.: Nyárszó — Nearșova; S.: Sărvășar — Șaula; Sz.: Sztána — Stana; T.: Türe — Turea; Zt.: Zentelke — Zam; VA.: Váralmás — Almașu.

⁵ Az ehhez nyújtott értékes tanácsokért Gálffy Mózes, Márton Gyula és Szabó T. Attila professzornak mondok köszönetet.

⁶ A hivatalos és a népi megnevezésrendszer különbségeiről l. ȘT. PASCA, *Nume de persoane și de animale în Țara Oltului*. Buc. 1936.

Igaz, hogy a személynevek bizonyos fajtái (vezetéknevek, teljes keresztnévformák) inkább a hivatalos névrendszerre, mások (becé- és ragadványnevek) viszont inkább a népi vagy familiáris névhasználatra jellemzők, de használatuk nem korlátozódik kizárólagosan vagy csak az egyik vagy csak a másik rendszerre, hanem bizonyos eltérésekkel párhuzamosan mindkettőben fellelhetők. A kutatás feladata éppen az volna, hogy rávilágítson, miként jelentkeznek a hivatalos névrendszer elemei az élő nyelvi használatban, a népi megnevezésrendszerben és fordítva.

Ha a kétféle névrendszer közti viszonyt az irodalmi nyelv és a nyelvjárások viszonyához hasonlítjuk, akkor a hivatalos névrendszert olyan viszonyítási alapnak tekinthetjük, amelyhez mérve a népi névhasználat jellegzetességei megragadhatók és feltárhatók. Például a hivatalos névforma elemeinek, a vezeték- és keresztnévnek használati és szerepköre eltérhet, funkcióértéke kisebb vagy nagyobb lehet a népi elnevezés rendszerben (l. részletesen a 3. A. pontban), ugyanakkor az élő nyelvi névalakulatoknak az átsíklása is megtörténhetik a hivatalos névrendszerbe: egyes becenévalakok alapnévformákká rangosodhatnak (mint pl. Kalotaszeg több községében a *Kisó*, eredetileg az Anna egyik becézője, vö. SZABÓ T. A., *Kisanna, Kisó*, MNy. XL, 274), vagy bizonyos ragadványnevek a hivatalos névformához kapcsolva is előfordulhatnak, sőt egyes, nemzedékek során át öröklődő ragadványnevek vezetéknevek elemeiként szerepelhetnek (pl. Kalotaszentkirályon a *Kis* vezetéknevhez tapadt ragadványnevekkel a közelmúltban is ilyen újabb vezetéknevek keletkeztek mint *Kismihály, Kispál* stb. E névformák történeti alakulására nézve l. SZABÓ T. A.: Nyr. LXXX, 113; MNy. LXIII, 51—64). Az alábbiakban ezt az elkülönítést szem előtt tartva kísérelm meg a népi névrendszer tanulmányozásában érvényesíthető lehetőségeket áttekinteni.

3. A személyneveket, akárcsak a szókészlet többi elemeit, vizsgálhatjuk a funkció, a nyelvi alkat (hangtani, alaktani szerkezet, szófaji eredet stb.) és a jelentés oldaláról. A következőkben ezeket a vizsgálati szempontokat külön sorra véve részletesebben kitérek rájuk ott, ahol a rendszerezés szempontjai — úgy tűnik — tisztázásra, kiegészítésre szorulnak, illetőleg ahol a magyar személynévkutatásban még kellőképpen ki nem aknázott vizsgálati lehetőségekre van alkalom.

A) A f u n k c i ó . A nyelv szinkrón vizsgálatában — bármely részletéről, részrendszeréről legyen is szó — a nyelvtudomány mai szintjén központi kérdésként szerepel a vizsgált nyelvi jelenség szerepe, funkciója. A személynévfajták szerepének differenciáltságát már kezdettől fogva számon tartották, hiszen a családnév, egyéni név, becé- és ragadványnevek csoportjai, amint elnevezésükből is kitűnik, lényegében a funkció szempontjából megállapított névtípusok. Noha az is régóta ismert már, hogy a nevek nem örökérvényűen tartoznak egy-egy funkcionális névtípushoz, hanem átkerülhetnek egyikből a másikba, a funkció vizsgálatát módszertani elvként inkább csak a névtörténetben alkalmazták. A névállomány, pontosabban egy-egy vidék, település névrendszerének szinkrón leírásakor azonban a kutatás többnyire megelégszik a neveknek a hivatalos névrendszerbeli funkcionális csoportokba való mechanikus besorolásával, tekintet nélkül arra, hogy a vizsgált személynevek abban a konkrét névrendszerben, amelybe tartoznak, t é n y l e g e s e n milyen funkciót töltenek be. Mínt hogy pedig a hivatalos és a népi elnevezésrendszerben a személynevek alapfunkciói nem mindig fedik egymást, szükségesnek látszik a funkcionális szempontot leíró síkon is körültekintőbben alkalmazni.

Ahhoz, hogy megállapíthassuk egy bizonyos név tényleges funkcióját az adott névrendszerben, például egy települési egység névrendszerében, tisztázni kell, miben is jut kifejezésre, hogyan ragadható meg a név funkció-értéke. Közismert, hogy a név funkciójában két tényező szövődik össze: az egyénítő, identifikáló jelleg és a hangulati tartalom. Az első mindegyik funkcionális névtípusra, az utóbbi azonban számottevően csak a bece- és a ragadványnevekre jellemző. A név valóságos, azaz a népi névrendszerben betöltött funkció-értékének megállapításához tehát két fogódzónk lehet: a) milyen értékű a név identifikáló ereje, fokozottabb vagy csökkentebb, mint ahogy hivatalos névrendszerbeli, más szóval alapfunkciójából következnek, b) eredeti hangulati tartalmához viszonyítva jelentkezik-e benne valami többlet vagy hiány.

Hogy ezekre a kérdésekre válaszolhassunk — úgy gondolom — a név rendszerbeli helyzetét kell alapul vennünk. Tudniillik éppúgy, ahogy más nyelvi elemeknek, például a fonémarendszer egyes tagjainak funkcióját rendszerbeli kapcsolatai befolyásolják, a személynév szerepkörét is mindig a konkrét névrendszer egészével való összefüggése határozza meg. Erre vonatkozólag mindenekelőtt FERDINAND DE SAUSSURE következő megállapítására hivatkozhatunk: „tout comme la langue est un ensemble qui doit être étudié en lui-même et pour lui-même, de même l’onomastique, en l’occurrence l’anthroponymie est un système qui doit être étudié dans son fonctionnement et comme un tout. . . le système onomastique étant un tout, le changement d’une partie doit inévitablement se répercuter sur la totalité du système” (id. ANDRÉ DE VINCENZ: Orbis XI, 33).⁷ A névfunkcióra vonatkoztatva ez annyit jelent, hogy minden névfajta (család-, kereszt-, bece-, illetve ragadványnév) alapfunkciója a népi névrendszerben a l k a l m i l a g aszerint térhet el, hogy a rendszer milyen összetevőkből, hányféle és milyen gyakran előforduló névből áll. Így kevésfajta és nagy megterheltségű névből álló rendszerben általában a nevek funkció-értéke viszonylag kicsi, ellenben a többféle és ritkábban ismétlődő tagokból összetevődő névrendszerben az egyes nevek funkció-értéke nagyobb. A nevek rendszerbeli helyzete alapján a következő funkcionális csoportokat lehetne megkülönböztetni:

a) A név funkció-értéke nagyobb, mint a hivatalos névrendszerben. A név egyénítő erejének erősségét talán leginkább azon lehet lemérni, hogy képes-e önmagában, másfajta név hozzákapcsolása nélkül egyéníteni, identifikálni viselőjét vagy sem. Ez teljes mértékben attól függ, hogy a név abban a névrendszerben, amelyhez tartozik, mennyire általános, illetőleg egyedülálló. Ebbe a csoportba sorolhatók a ritka, még inkább a csak egyetlen embertől viselt család-, kereszt- és becenevek, valamint az egyéni ragadványnevek. Például a kalotaszegi Magyarvalkón a magyar női nevek között különben nagyon elterjedt *Iluska* becenévnek nagy identifikáló értéke van, egymagában, család- vagy ragadványnév hozzáadása nélkül identifikálja viselőjét, ugyanis az Ilona névnek ezt a becealakját a magyarvalkói névrendszerben egyetlen személy viseli. Ugyanílyen funkció-tágulás tapasztalható még például a *Ferice* névben Türen, a *Bendzsa* névben Váralmásán, a *Pilu* becealakban Magyariskapuson stb. Ezeket az esetekben a becenév alapfunkciója tehát módosult, kitágult, alkalmmilag mintegy magára vette a család- és a keresztnév identifikáló szerepét is. Elsőd-

⁷ Vö. még A. VALLET, Notes sur la méthode de l’anthroponymie et sur les dictionnaires de noms de personnes. Atti del VII. Congresso internazionale di scienze onomastiche. Firenze 1962—3; ANDRÉ DE VINCENZ, Les fonctions antroponymiques: évolution et structure. Orbis XI, 32—57; LEO WEISGERBER, Die sprachliche Schichtung der frühreimischen Personennamen. VI. Internationaler Kongress für Namenforschung. München, 1961.

legessé vált benne az azonosító szerep, becéző tartalma háttérbe szorult. A keresztnevek azonosító funkciójának fokozódására érdekes példával szolgál a Kolozsvár szomszédságában levő Bács község, amelynek egykori, a névdivat megújításán nem egészen szerencsésen munkálkodó papja a ma élő idős nemzedék tagjait ilyen egészen ritka nevekre keresztelte, mint *Edvárd*, *Lipót*, *Alfonz* stb. Ezek a keresztnevek szintén önmagukban használva is azonosítják viselőjüket.

Megállapíthatjuk tehát, hogy alakilag erre a funkcionális csoportra az egyeleműség jellemző.

Az ilyen család-, kereszt- és becenévformák, amelyekben az identifikáló funkció ennyire előtérbe került, funkcionális rokonságot mutatnak a megkülönböztető szerepű ragadványnevekkel, velük azonosnak azonban mégsem vehetők, mert itt az azonosítás nem egy újabb jegy, egy másik név hozzáadásával történik, hanem a meglévő név szerepének a rendszerből adódó bővülésével. Viszont történetiségében nézve a kérdést, a funkció alkalmi módosulása nagyon gyakran állandósulhat, azaz a név tartósan vagy végleg más funkcionális csoportba kerülhet át. Ez történik például akkor, ha a ritka kereszt- vagy becenévforma mint ragadványnév átöröklődik.

b) A név funkció-értékében csak a hangulati tartalom tér el a hivatalos névrendszerbelitől, az azonosító képesség ugyanolyan marad. Ez rendszerint akkor következik be, ha a név hangulata a névrendszerben való gyakoribb ismétlődése következtében elszíntelenedik. Közismert és ezért itt nem is részletezett példája ennek a becenevek elértéktelenedése, alapnévformává alakulása.⁸

c) A név betölti alapfunkcióját. Ebbe a csoportba kerülnek azok a nevek, amelyeknek szerepköre egyező abban a névhasználati rendszerben betöltöttel, amelybe eredetileg tartoznak. Alakilag erre a csoportra két vagy több névelem kombinációja jellemző, ennek tagjai azonban nem kötelezően azonosak a hivatalos névrendszer vezeték- és keresztnévből álló névformájával, hanem lehetnek más pl. ragadvány-+keresztnev, vezeték-+becenév, vezeték-+kereszt-+ragadványnév kombinációk.⁹ E csoporton belül külön kell számon tartanunk a vezetéknevek helyén álló, öröklődő, egy-egy család minden tagjára kiterjedő ragadványneveket, amelyek alapfunkciójuk mellett a vezetéknevek családi összetartozását jelző szerepét is magukba sűrítik. Funkcionális szempontból azonban közös vonásuk, hogy egyik elemük sem képes önmagában, hanem csak másokkal kapcsolódva az identifikációra.

d) Végül a funkció szempontjából külön kell választanunk azokat a neveket, amelyek az adott népi névrendszerben funkciójukat valójában elveszítették, illetőleg nem töltik be. Ilyen sorsra jutnak gyakran a vezetéknevek az olyan névrendszerben, mely kevés és sűrűn ismétlődő elemekből áll. De Kalotaszegen sok keresztnev is ebbe a csoportba kerül a funkcionális osztályozás során; a leggyakoribb keresztnevek ugyanis e névrendszerben kizárólag beceformákban

⁸ A kérdés bő román és magyar irodalmából I. N. A. CONSTANTINESCU, *Dicționar onomastic românesc*. Buc. 1963. L.; GÁLFY M., *Keresztneveink becéző alakjai a Borsavölgyén*. Kv. 1944, 7, 12; AL. GRAUR, *Nume de persoane*. Buc. 1965, 57—67, 70—1; ȘT. PASCA, i. m. 119—20; PAPP L., *Néhány szó becéző személyneveinkről*. Nyr. LXXX, 454—7; RÁCZ E., *A becéző nevek megkülönböztető szerepéről*. Nyelv és Irodalom 1956. 133—9; úő, *Néhány szempont becéző keresztneveink vizsgálatához*. Névtudományi Vizsgálatok (szerk. PAIS D., MIKESY S.) 146—50; SABINA TEIUȘ, *Despre forme hipocoristice ale primumelor din Valea Bistriței (Bicaz)* CL. VII, 45—50; VARGA K., *Becéző keresztneveink*. Szeged, 1931, 8, 13.

⁹ A névfajták különböző kombinációihoz, ún. használati formáihoz vidékenként más és más, az alapfunkcióit árnyaló hangulati tartalom tapadhat vö. BALOGH LÁSZLÓ, *A zamosszegi ragadványnevek rendszere*. MNyj. XII, 109—33.

használatosak. Az *István, Ferenc, Erzsébet, Katalin* keresztnév tehát, bár a legtöbb kalotaszegi községben 60—70%-os megterheltségű, csak a hivatalos névrendszer tagja, tényleges megnevező funkciójuk nincs, mert helyettük a *Pista, Feri, Erzsí, Kati* vagy más becealakok hallhatók.

B) A nyelvi alkat. A személynevek nyelvi alkati sajátosságai közül legjellemzőbb a név morfológiai szerkezete, mert az alaki különbségek főleg ezen a téren jelentkeznek, és mert új névformák, új alaki típusok leggyakrabban a név morfológiai alkatának megváltozása útján jönnek létre (I. ANTOINE VALLET, *Les noms de personnes du Forez et confins [actual département de la Loire] aux XIIe XIIIe et XIVe siècles.* Lyon, 1961 és ALBERT DAUZAT, *Les noms de personne.* Paris, 1928, 120, 143). A névalaktani vizsgálatnak nagyobb hagyománya a magyar névtani irodalomban csak a becenevek terén van. E névfajta esetében a kutatás fő szempontját, a rendszerezés alapját a név alak-tani sajátosságai képezik.¹⁰

A többi névfajta esetében azonban az alakszerkezeti sajátosságokat az eddigi kutatás meglehetősen elhanyagolta, illetve csak a jelentéstani rendszerezés alcsoportjaiként említette meg egyes típusait. Kétségtelen, hogy például a keresztnevek, mivel többségükben idegen eredetűek és alakszerkezeti tagoltságot nem mutatnak, ilyen szempontból nem tanulmányozhatók. De a vezeték- és főleg a ragadványnevek körében érdemesnek látszanék — a nemzetközi szakirodalom példáját követve — ezt a szempontot az eddigieknél fokozottabb mértékben alkalmazni. Ha a magyar vezetéknevek morfológiai alkata nem is olyan változatos, mint pl. az indoeurópai nyelveké, mégis számba lehetne venni, hogy egy-egy vidék vezetéknevei közt milyen arányban vannak képzős, illetve képző nélküli formák, a képzettek milyen képzővel alakultak, vannak-e összetett szóból keletkezett vezetéknevek, az összetétel tagjai között milyen viszony van stb. Nem valószínű, hogy a magyar néválomány csak épp e tekintetben volna egységes, s joggal remélhető, hogy több vidék neveinek ilyen szempontú tanulmányozása gyarapítani fogja azt az egy-két alaki típust, amelyet a magyar vezetéknevek körében eddig nyilvántartottak.

A ragadványnevek alaki szempontú tanulmányozására mind a román és a magyar, mind pedig a nemzetközi névtudományban újabban figyelemreméltó kezdeményezések történtek.¹¹ Ezek abból a felismerésből fakadnak, hogy a ragadványnevek kifejező ereje, nagyfokú expresszivitása csak részben ered a névadás indítékának, azaz a ragadványnév jelentésének visszas vagy mulatságos voltából. Az, ami a név kifejező erejét megadja, sikerét biztosítja, mindennek előtt a név hangalakja. Bizonyíték erre többek között az is, hogy a ragadványnév hangalakja létrejötte után sokszor módosul, kifejezőbb, nagyobb expresszivitású hangalakot ölt. A ragadványnevek alaki vizsgálata tehát azoknak a nyelvi eszközöknek a megragadását, feltárását jelenti, amelyek megformálásukban, hangulati hatásuk előidézésében részt vesznek. Ezek lehetnek mondattani, hang- és alaktani, valamint szóképzési jellegűek. Legnagyobb szerepe a névhangulat keltésében az utóbbiaknak van, ezért a kutatás legkorábban rájuk figyelt fel. Ellenben a ragadványnevek hang- és alaktani sajátosságai mind-
eddig szinte teljesen kívül estek az érdeklődésen, pedig amellet, hogy a ragad-

¹⁰ A kérdés legújabb kritikai összefoglalására nézve I. SZABÓ T. ATTILA, *A magyar becenevek alakulásmódjáról.* Nyírk. X, 275—88.

¹¹ L. WILLY BAL, *Sur noms et sobriquets de L'Ouest-Wallon.* VI. Internationaler Kongress für Namenforschung. München, 1961; CRISTUREANU, *Supranumele locuitorilor din satul Răchita (rai. Sebeș, reg. Hunedoara).* CL. VI, 397—411; KOVÁCS L., *Debrecen-nyulasi gúnynevek.* MNyj. III, 174—84.

ványnevek elég tekintélyes hányadában jelentkeznek, a kutatásra érdemessé teszi őket az is, hogy a személynév alakulásmódjának formai jegyeire általában is fényt vetnek.

A ragadványnevek ilyen szempontú elemzésekor főképpen azok a fonetikai és morfológiai sajátosságok veendőek számításba, amelyek sajátosan a személynévre jellemzők, azaz nincsenek meg a ragadványnév alapjául szolgáló közszóban, család-, kereszt-, illetve becenevben, hanem csak a ragadványnévvé válás során, mintegy azt kísérve, annak külső jeleként tűnnek fel.

Szemléltesse néhány jellegzetes alakszerkezeti típus a kalotaszegi expresszív hangalakú ragadványnevek általánosabb morfológiai és fonetikai sajátosságait:

a) Képzővel alakult ragadványnevek. Főképpen a közszoói eredetű ragadványnevek körében figyelhető meg, hogy a névvé váláskor a közszó (főnév, melléknév, ritkábban ige) analogikusan beilleszkedik a személynévek alaki rendszerébe, mégpedig úgy, hogy jellegzetes személynévi képzőket vesz fel. Megfigyelhető az is, hogy éppen azoknak a névtípusoknak az analógiás hatása a legerősebb, amelyek alakszerkezeti szempontból a legmegformáltabbak, azaz a vezeték- és a becenevéké. Pl. Vezetéknév analógiájára alakult ragadványnevek: mesterségnévi eredetű vezetéknév mintájára: *Bokrász* (It.) < *bokor* + *-ász* vö. gépész, fodrász; -vári, -grádi végződésű helységnévi eredetű vezetéknév analógiájára: *Hupucári* (T.) < *hupucál* 'a térdén ringat' tájszó + *-ári*, *Songrágyi* (Sz.) < *sonkolyos* 'méhész' + *grádi* vö. Csongrádi; idegen, német, lengyel vezetéknevek mintájára *Vadoncki* (Ny.) < *vadon* + *-cki*, *Ciger* (Ny.) < *cigány* + *-er* német családnevek gyakori képzője.

A becenevek analogikus hatása még sokkal több ragadványnéven megfigyelhető, a becenevi képző ugyanis nemcsak személynévi hangzásúvá teszi a ragadványnévvé vált közszót, azaz fokozza onomasztikai jellegét, hanem játékos, hangulatkeltő hatást is kölcsönöz neki. A közszó ilyenkor mindenben követi a becenevek alakulásmódját, például a becező képző előtt gyakran megcsonkul. Néhány példa közülük: *Pajka* (T.) < *pajkos* + *-a* kicsinyítő képző, *Almácsi* (T.) < *alma* + *-csi* kicsinyítő képző, *Flintyi* (T.) < *flinta* + *-i* játszi képző. Minthogy a kalotaszegi személynévállományban elég jelentős a román nyelvi hatás, gyakran román személy-, illetve becenev-képzőket fűznek a ragadványnévvé vált közszóhoz. Pl. *Balhuca* (GyV.) < *balha* 'bolha' + *-uța* (vö. Maruța, Stăncuța stb. CONSTANTINESCU, DicțOR. LXVI), *Dundula* (J.) < *dundi* + *-ulea* (vö. Budulca, Rădulea stb., CONSTANTINESCU i. h.).

Jellemző, hogy a képzés útján történő alaki változás már sokkal ritkábban fordul elő a nem közszóból, hanem más névfajtából alakult ragadványnevek körében [pl. *Frigmán* (J.) < *Frici* becenev + *-man* német vezetéknevek gyakori végződése], hiszen ezek már eleve névformájú elemek, ezért expresszivitásukat másféle nyelvi eszközökkel növelik. De ez már át is vezet egy következő alakszerkezeti típusba, amelyet talán így nevezhetnénk:

b) Játszi szóalkotással alakult ragadványnevek. A nem közszoói elemekből, hanem többnyire más személynévfajtákból keletkezett ragadványnevek csoportjára jellemző különösképpen ez az alakszerkezeti típus. Nagyon változatos alakulásmódokat foglal magába. Leggyakrabban fellépő fajtája az *i k e r í t é s*, illetőleg az ikerítésből való kiválás: pl. *Csinkó* (Ny.) < *Sinkó* vn; *Mendel* (Kb.) < *Vendel*, *Mijola* (J.) < *Viola*; *Biluska* (It.) < *Iluska*; *Furi* (MV.) < *Gyuri* stb. Igen nagy szerepe van a teljes vagy részleges hangcsoport ismétlésnek, illetőleg ikerítésnek: pl. *Makarci* (M.) < *Marci*; *Gagó* (MV.) < *Gazsi*, a kontaminációnak: pl. *Gámbi* (M.) < *Gál* × *Bandi*; *Nyámlász* (Zt.) < *nyámmnyila* × *mamlász*,

a hangrendi átcsapásnak: pl. *Méci* (VA.) < Marci, *Gyiri* (Kf.) < Gyuri és végül a név kezdő hangjához fűzött rendszerint rímelő szótagokból álló játékos hangzású hangsoroknak: pl. *Polálá* (Kf.) < Pista; *Szutyu* (NK.) < Szíjgyártó, *Panda* (KSzk.) < Péter; *Libidánc* (Zt.) < László stb.

c) Hangulatfestő hangcsoportokból alakult ragadványnevek. Ide azokat a ragadványneveket sorolhatjuk, amelyek nem a nyelv szókincséhez tartozó szavakból alakultak, hanem jelentés nélküli, pusztán kifejező jellegű hangcsoportokból állanak. A nyelvi forma keltette kifejező erő leginkább az ilyenfajta nevekben nyilatkozik meg, hiszen jelentésük nem lévén, kizárólag hangalakjukkal kelthetnek hatást. Hangtani felépítettségük általában szinte a vers üteméhez hasonlítható szabályosságot mutat, alliterációs, asszonanciás egybecsengést, rímelő hatást kelt. Így jellemző rájuk a hangok, hangcsoportok ismétlődése pl. *Bambuj* (F.), *Cicika* (Kf.), *Csiri* (S.), *Muru* (It.), *Pürü* (Kf.), *Sederika* (Kf.), főképpen pedig az, hogy szinte kivétel nélkül azonos struktúrájúak: vagy csak nyílt vagy csak zárt szótagokból állanak. A hangulatfestő hangcsoport gyakran végződik valamilyen becenévképzőben mintegy jelezve a hangsor név voltát.

A felsorolt alakszerkezeti típusok természetesen korántsem merítik ki a ragadványnevek összes fonetikai és morfológiai alakulásmódjait. Már csak a kalotaszegi névanyagból is ezeknél jóval többet ismerünk. De minden bizonytalannal még sokkal változatosabbak és gazdagabbak lehetnek a ragadványnevek alaki kifejező eszközei különböző vidékek névrendszerében. Felderítésük igen fontos tanulságokkal járhat: rávilágíthat egyrészt arra, hogy a személynévvé válás folyamán milyen nyelvi változások mehetnek végbe, másrészt kitérnek a kifejező erő, a hangulati tartalom fokozására szolgáló nyelvi eszközök, alakulásmódok. Ez utóbbinak a személynévkutatáson kívül is nagy jelentősége lehet. Tekintettel ugyanis arra, hogy a ragadványnevekben és általában a személynévekben a hangulatfeltétel nyelvi eszközei éppen alaki sajátosságaik révén viszonylag könnyen megragadhatók, a személynévek alakszerkezeti tulajdonságai kulcsot adnak ahhoz, hogy a névhangulat, sőt talán általánosságban a szóhangulat meglehetősen ködös fogalmát megragadható nyelvi tényekké változtassuk.¹²

A személynév nyelvi alkatának vizsgálata nemcsak morfológiai sajátosságokra alapulhat, hanem lexikológiai, szókészlettani szempontokra is. Ide tartozik mindenképp előtt a név szófaji eredetének kérdése. Elszórt, követésre nem nagyon talált példákat már régebben is találunk a magyar személynévkutatásban e szempont alkalmazására (pl. SZENDREY ZSIGMOND: Tulajdonnévül használt határozott igealakok a népnyelvben. MNY. XXV, 103—9), de ezek inkább csak a kuriózumokra, a ragadványnevek egy-két, szófajiság tekintetében különlegesebb csoportjára vonatkoznak. Újabban, szintén a ragadványnevek körében maradvá KÁLMÁN BÉLA tett javaslatot e szempont következtetésebb érvényesítésére (MNYj. VII, 41, gyakorlati megvalósítására nézve I. BALOGH LÁSZLÓ, A szamoszegyi ragadványnevek rendszere. MNYj. XII, 127—9).

Talán célszerű volna ezt a kézenfekvő és könnyen megragadható vizsgálati szempontot még szélesebb körre (a ragadványnevek mellett például a vezetéknevekre is) kiterjesztve szintén következtetésebben alkalmazni. Így néhány olyan általánosabb sejtéstől, hogy a főnév és a melléknév gyakrabban, az ige viszont ritkán kaphat személynévi funkciót, eljuthatnánk a szófajok személynévi előfordulásának pontosabb felméréséig, amely nem lehetetlen, hogy időben és tér-

¹² L. erre nézve KAREL ROELANDTS, Die Namenkunde als Schlüssel zur psychologischen Erforschung der Sprachentwicklung. VI. Internationaler Kongress für Namenforschung.

ben, történeti és nyelvföldrajzi tekintetben érdekes különbségek megláttatására vezetne.

Egy másik szempontnak kínálkozik a nevek lexikológiai elemzésében az, hogy a névvé vált közszo milyen nyelvvaltozatból: irodalmi nyelvi vagy tájszóból származik, esetleg szakszókincsbeli vagy zsargonélem. A kalotaszegi névanyag megfigyelése alapján állíthatjuk, hogy például a tájszavaknak igen nagy szerepük van a ragadványnév-alakításban. Sőt főleg a kifejezőbb, érzelmileg telítettebb, hangulatfestő eredetű tájszavak egyenesen jellemzők lehetnek a ragadványnevek bizonyos jelentéstani kategóriáira. Pl. Kalotaszegen azoknak a ragadványneveknek a körében, amelyeknél a névadás indítéka a kis termet, az alacsony növés, az irodalmi szókincsből eredő *kis*, *kicsi* jelzős formák felett dominálnak a következő 'alacsony, kicsi termetű' jelentésű tájszóból keletkezettek: *Pikó* (VA.), *Pucus* (T.), *Puku* (VA.), *Puki* (GyV.), *Pumi* (VA.) (vö. GÁLFFY—MÁRTON: Tájszók Kalotaszegről és környékéről. Studii de lexicologie. 1965).

C) A jelentés. Az alaki sajátosságok mellett a személyneveket — legalábbis bizonyos fajtákat — tanulmányozni lehet a jelentés oldaláról is. Ennek a szempontnak vannak egyébként a legnagyobb hagyományai a magyar névtanban, különösen pedig a személynevek két fajtájának, a vezeték- és a ragadványneveknek a rendszerezésében.

A. BACH megállapítása szerint az, amit általában a név jelentésének szoktak nevezni, tulajdonképpen a névadás indítékát, más szóval antroponímiai eredetét jelöli (i. m. 3). Ez a fajta osztályozás tehát lényegében nem nyelvi, hanem pszichológiai szempontokra alapul, mert azok szerint a nyelven kívül eső okok, körülmények szerint rendszerezi a neveket, amelyek a névadás lélektani hátteréről szólnak. Már ezért sem ajánlatos túlzott vagy éppenséggel kizárólagos jelentőséget tulajdonítani neki és egyes névfajtáknál (pl. ragadványneveknél) a rendszerezés egyedüli lehetőségként felhasználni. De, amint erre már sokan rámutattak, ingatag ez a szempont amiatt is, mert a legtöbb tévedési veszéllyel, a névadási indíték biztos ismerete híján a nevek hibás besorolásával jár.

A névadás indítéka több-kevesebb bizonyossággal egyedül a ma is alakulóban levő névtípusnak, a ragadványneveknek az esetében deríthető ki, azért a szinkronia síkján egy ilyen szempontú rendszerezés lényegében csak ennél a névfajtánál jogosult. Ezzel kapcsolatban viszont szóvá kell tenni a következőket.

A ragadványnév jelentéstani kérdései körében két alkotóelem szövídik össze: 1. mi a névadás indítéka, vagyis mi okból, milyen tulajdonságra, eseményre stb. vonatkozóan keletkezik a ragadványnév? 2. milyen forgalomkörbe tartozó szó szolgál a ragadványnév alapjául? Vannak olyan névtípusok, amelyekben a két összetevő fed egymást, a kapcsolat közöttük magától értetődő, mert az elnevezés közvetlen módon, egy olyan konkrét értelemben használt közszóval történik, melynek fogalmi tartalma egyúttal a névadás kiváltó okát is elárulja, mint például *Nagy*, *Barna*, *Fürge* stb. Vannak ellenben olyan jelentéstani típusú nevek, amelyek egy átvitt értelemben használt közszóval jellemzik a név viselőjét, pl. a magas termetű ember *Létra*, a barna bőrű, hajú ember *Bolha*, a fürge mozgású *Madár* elnevezése. Az ilyenfajta nevekben az említett két jelentéstani alkotóelem már nincs közvetlen, magától értetődő kapcsolatban, a szó fogalmi tartalma nem sugallja, legfeljebb ha sejteti, hogy a név mire céloz. A ragadványnév alapjául szolgáló közszó jelentése ugyanis csak mintegy metaforikus vagy metonimikus kapcsolatban áll a névadást kiváltó lélektani okkal.

Nem kétséges, hogy a jelentéstani vizsgálatban az itt említett két alkotóelem mindenikére tekintettel kell lenni, de különválasztva őket. Kísért ugyanis a veszély, hogy a jelentéstani csoportok kialakításakor hol az egyiket, hol a másikat vegyük alapul. Így azután olyan felemás osztályozás jön létre, amelyben a névadás indítékára utaló csoportok (pl. testi, lelki tulajdonság, szójárás stb.) keverednek a névvé vált közzszo fogalomkörére vonatkozókkal (pl. állat, növény, eszköz stb. nevéből keletkezett ragadványnevek). A névadás indítékát és a fogalomköröket különválasztó rendszerezés amellett, hogy elkerüli a szempontkeveredést, megláttatná azt is, hogy a névadás különböző lélektani okai milyen nyelvi elemekkel, milyen fogalomkör szavaival asszociálódnak a leggyakrabban. Ezen túlmenően az említett metaforikus és metonimikus nevek tanulmányozása külön is fokozottabb figyelmet érdemelne a magyar névtanban is,¹³ hiszen a ragadványnévre annyira jellemző hangulatkeltésnek a nyelvi képek a leggyakoribb és a leghatásosabb eszközei.

Bár a névadás valóságos indítéka már réges-régen elhomályosult, ugyan-csak eszerint szokták rendszerezni a vezetékneveket is a leíró vizsgálatban csakúgy, mint a történetiben.¹⁴ Helyesebbnek látszik azonban a szinkroniában a vezetékneveket nem aszerint osztályozni, hogy mi volt a névadás kiváltó oka, hiszen ezt ma már nem tudhatjuk, hanem KNEZSA ISTVÁN meglehetősen feledésbe ment kezdeményezését felújítva (1. A magyar és a szlovák családnevek rendszere. Bp. 1965.) inkább aszerint, hogy milyen fogalomkörbe tartozik a vezetéknev alapjául szolgáló szóelem. Kniezsa fő csoportjai a következők: a) személyneveken, b) helyneveken, c) közzszoakon alapuló vezetéknevek. Közülük az utolsót tovább lehetne tagolni mesterségre, eszközre, testi vagy lelki tulajdonságra stb. vonatkozó fogalomkörök szerint.

A személyneveknek mint nyelvi, szókészletileg elemeknek szinkron rendszerezésében és leíró vizsgálatában indokolt a funkció, a nyelvi alkat, illetőleg a jelentés szempontjának előtérbe helyezése, alapvető vizsgálati és rendszerező elvként kezelése.

4. A személynevek, de főleg egyik típusuk, a ragadványnevek osztályozásában azonban gyakran felbukkan még egy, az előbbieket keresztező szempont: a név öröklés szempontja. A Lőrincztől kialakított rendszersémában például a legfőbb kategóriák (belső és külső keletkezésű nevek) ezen a szemponton alapulnak. Kérdéses azonban, hogy ennek a szempontnak egyáltalán helyet kell-e kapnia a rendszerezésben és ha igen, milyen szinten. Ellene szól elsősorban az, hogy az öröklődés nem nyelvi jellemzője, nem olyan súlyú belső jegye a ragadványnévnek, mint funkcionális, alakai vagy jelentésbeli sajátosságai, a rendszerezési szempontok hierarchiájában tehát semmiképpen sem illeti meg a legmagasabb szint. Másodszorban módszerbeli következetlenségnek tűnik egy szempontot egyik névfajtánál annyira előtérbe állítani, a többi szintén öröklhető névfajtánál (becé-, illetve keresztnévnél) ellenben ugyanezt a szempontot legalábbis a rendszerezésben számításba sem venni.

¹³ A román antroponimiában például már-már hagyománya van ennek a szempontnak. vö. ŠT. PASCA, i. m. 100—6, CRISTUREANU, i. m.

¹⁴ A MELICHTől kialakított vezetéknev-rendszerezésben (1. keresztnévből, 2. származásra utaló névből, 3. foglalkozásra utaló névből, 4. ragadványnévből alakult vezetéknevek MNy. XXXIX, 265—80), melyet általában később is követnek, szempontkeveredés van: az utolsó csoport tudniillik az előbbiektől eltérően már nem jelentéstani, hanem funkcionális típusra utal, amelybe — minthogy minden vezetéknev kialakulásának kezdetén lényegében ragadványnévszerűen kapcsolódott az egyéni névhez — a megelőző csoportok is beolvashatók volnának. MIKECS L. (ETF. 171), majd az ő nyomán BÁLINT S. (MNYTK. 105) már következetesebben ez utóbbi csoport helyébe a „testi, lelki, külső, belső tulajdonságra utaló nevek” jelentéstani csoportot iktatja.

Az is tagadhatatlan viszont, hogy más a névrendszerbeli súlya egy öröklődő ragadványnévnek, mint egy egyéninek egyfelől nagyobb megterheltsége, másfelől állandóbb, stabilabb volta miatt. Ezen felül az öröklődő jelleg kihatással lehet a ragadványnév funkció-értékére is. Például több személyre vonatkoztatva csökkentheti a név identifikáló képességét, ugyanakkor mint a családi összetartozás, az előd és az utód folytatóságosságának jelölőjét a vezetéknevhez hasonló funkcióhoz juttathatja a népi elnevezés rendszerben.

Mindezt egybevetve ajánlatosnak látszik a név öröklődő jellegét a ragadványnevek rendszerezésében továbbra is tekintetbe venni, de nem mint főlévagy alárendelt kategóriát, hanem mint teljesen más (nem nyelvi, nem is lélektani) szemléleti alapon nyugvó szempontot a funkcionális, a nyelvi alkatbeli és jelentéstani rendszerezéstől külön választva. A különböző névtípusok rendszerbeli összefüggéseinek tárgyalása során természetesen rá lehet, és rá is kell mutatni viszont arra, hogy az adott névrendszerben milyen alaki, jelentéstani típusok hajlamosak az öröklődésre és melyek nem. Ebben a tekintetben ugyanis jelentékeny nyelvföldrajzi különbségek adódhatnak. Kalotaszegen például a jelentéstani típusok közül nagyon ritkán öröklődnek a testi hibára (sántaság, süketség, vakság stb.) vonatkozó nevek, hacsak ez a fogyatékos az utódoknál is nincsen meg. Az alaki típusok körében szintén vannak öröklődésre kevésbé hajlamosak. Ilyeneknek mutatkoznak a 3. B. pontban említett játszi szóalkotással alakult nevek bizonyos fajtái, mint pl. a névcsúfólóként keletkezett gúnynevek: Dezső > *Begő*, Tamás > *Pattanás*, János > *Bámos* + *Fakalányos* (Ny.) Ezzel szemben igen szívósnak, öröklődésre rendkívül hajlamosnak bizonyulnak a becenévformákból alakult ragadványnevek (pl. Kalotaszegen a *Bancsi*, *Jankó*, *Pali* stb.), amelyek a melléjük felsorakozó újabb ragadványnevekkel való versenyből is rendszerint győztesen kerülnek ki.¹⁵

5. A névállomány tanulmányozásában az osztályozás, az összefüggő rendszernek funkcionális, alaki és jelentéstani csoportokra való szétbontása természetesen csak az első lépés, az analízis, az összetevők kikeresésének a szakasza. A személynév kutatás módszereinek a mai korszerű nyelvszemlélethez való alkalmazása azonban megköveteli, hogy a névállomány összetevőinek — az egyes neveknek, valamint a névtípusoknak — rendszerszerű összefüggéseit, kapcsolatait is feltárjuk. Az eddig elmondottak során főleg a funkcióval és a morfológiai alkattal kapcsolatban mutattunk rá a rendszerbeli kapcsolatokra, de magától értetődik, ilyen összefüggések más vonatkozásban is fennállhatnak. A teljességre távolról sem törekedve néhány idevágó kérdést megemlítünk.

E téren mindenekelőtt a három fő típusnak, a funkcionális, alaki és jelentéstani típusnak az összefüggései várnak megvilágításra. Többek között rá kell mutatni arra, hogy van-e és milyen az összefüggés bizonyos alaki típusok és a név funkció-értéke között, vagyis például a vizsgált névrendszerben melyek azok a — nyilvánvalóan ritka — alaki típusok, amelyeknek különlegesen nagy a funkció-értékük (Kalotaszegen például ilyenek a csak mostanában divatba jött *-ka*, *-ke* képzős becenevek), illetőleg milyenek változtatták meg vagy vesztették el eredeti funkciójukat (a becenevek körében maradvá Kalotaszegen az *-i* képzősek nagy része elveszítette becéző funkcióját).¹⁶

¹⁵ A névöröklés tárgykörébe nyilvánvalóan más irányba megválogzó kérdések is tartoznak pl. milyen társadalmi, szokásbeli, esztétikai stb. és nem utolsósorban névrendszerbeli hatások irányítják a névöröklést. A fentebbi észrevételek a névöröklést az azelőtt elmondottakkal összefüggésben csak mint rendszerezési szempontot érintik.

¹⁶ A funkció és a név használati formája közötti viszony vizsgálatára szép kezdeményezést láthatunk BALOGH L. idézett tanulmányában.

Egy másik feladat annak a megállapítása, hogy a jelentéstani csoportokra milyen hangtani, morfológiai szerkezetű, milyen szófaji eredetű stb., egyszóval a nyelvi alkat szempontjából milyen típusok jellemzők. Meghatározott nyelvi formák ugyanis bizonyos jelentéstani típusba tartozó neveknek adekvát kifejezői lehetnek. Például abban a jelentéstani csoportban, amelyben a névadás indítéka beszédhiba — dadogás, hadarás stb. —, Kalotaszegen nagyon gyakoriak az ilyen hangutánzó hangsorokból keletkezett nevek mint: *Dádá* (Ny.), *Gögö* (M.), *Sisi* (MV.) stb.

A névtípusok kapcsolatain kívül a névállománynak mint rendszernek a működése jól megragadható az analógiás névalakulásokban. A 3.B) pontban láttuk, hogyan nyilvánul meg a morfológiailag határozottabb szerkezetű, megformáltabb névtípusok (becenevek, vezetéknév) analogikus hatása a kötetlenebb alkatú ragadványnevekre az onomasztikai jelleg fokozása céljából.

Hasonló analógiás hatások azonban természetesen a névrendszer más területein is felléphetnek. A ragadványnevek jelentéstani csoportjaiban észlelhető ilyen természetű jelenség például az, amelyet Pais Dezső műszavával *n é v v o n a t k o z á s* nak nevezünk. A névvonatkozás — több, egymással valamilyen kapcsolatban álló személynek ugyanabba a jelentéstani csoportba tartozó névvel való elnevezése — legalábbis a kalotaszegi személynévanyagból ítélve — jellemző sajátága lehet egy szűkebb közösség, pl. egy-egy falu mai névrendszerének. Az ilyen típusú névadásnak többnyire egy egészen szűk kör, például több testvér jelentéstani vonatkozásban álló neve a kiindulópontja. Közülük rendszerint csak az egyik van tényleges, reális vonatkozásban viselőjével, a többit ennek az első névnek az asszociációja, analogikus hatása hívja létre. Például Kalotaszentkirályon egy legényt túlzottan erélyes, parancsolgató természetéért elneveztek *Császárnak*, öccsei — bár kevésbé szolgáltak rá — a *Király* és a *Szolgabíró* nevet kapták. Vagy Magyargyerőmonostoron valaki a ruhájáról mindig lelógó fehér perkliről a metaforikus *Laska* nevet kapta, testvérére pedig a *Reszelt* nevet ragasztották. Az így létrejött névtípusmagból azután analogikusan újabb meg újabb nevek sarjadhathatnak, és egy falu névrendszerére jellemző csoporttá terebélyesedhetnek. Így a kalotaszegi Magyargyerőmonostorra jellemzők az étel elnevezésekből (*Kávé, Laska, Lisztes, Rántotta, Reszelt* stb.), Kalotaszentkirályra a tisztség, rang fogalomköréből eredő ragadványnevek (*Báró, Császár, Király, Nagygazda, Pápa, Püspök, Solgabíró* stb.).

Közismert dolog, hogy egyes vidékek, falvak névanyagában jóval több a nagy hangulati tartalmú (s általában formájában is expresszív) gúnynév, mint másokéban, ahol inkább a hangulati hatás szempontjából közömbösebb megkülönböztető nevek vannak túlsúlyban. Hihető, hogy erre sem kizárólag nyelven kívüli okokban, a község lakóinak vérmérsékletbeli különbségében lehet magyarázatot találni, hanem az analógia rendszerformáló erejében, abban, hogy a névrendszer domináns típusai irányítólag hatnak a rendszer további fejlődésére, alakulására.

A dolgozatban felemlített vizsgálati lehetőségekkel korántsem tartom a mai személynevek kutatási problematikáját kimerítettnek, sem a javasolt megoldásokat egyedül célravezetőkné. Egy fajta kísérletet tettem arra, hogyan lehetne a mai személynevek leíró szempontú tanulmányozásában a vizsgálati szempontok következetesebb végigvitelével és a diakroniától való hangsúlyozottabb elhatárolásával, valamint a rendszerbeli kapcsolatok előtérbe helyezésével a nyelvtudomány mai igényeihez közeledni.

B. GERGELY PIROSKA

Remarques méthodologiques dans l'examen synchrone des noms de personne

L'examen synchronique des noms de personne hongrois actuels reste — tant en résultats qu'en esprit de système — inférieur à l'onomastique historique. Elaborer une méthode plus unitaire comme aussi des points de vue — nettement différenciés de celui diachronique et appliqués d'une façon conséquente — voici des tâches à l'ordre du jour. Une autre exigence d'actualité est celle de concevoir l'effectif des noms de personne en tant que système constituant — comme le dit F. DE SAUSSURE — «... un tout, où le changement d'une partie doit inévitablement se répercuter sur la totalité du système» (citation faite par ANDRÉ DE VINCENZ, *Orbis XI*, 33).

La présente étude soulève, avant tout, quelques points de vue concernant la description synchrone du système de nomenclature populaire. Son point de départ est le matériel onomastique hongrois de 34 communes appartenant au dialecte dit de «Kalotaszeg» (République Socialiste Roumanie, arrondissement Huedin) étudié par l'auteur.

Il nous semble que la séparation plus marquée de deux systèmes onomastiques qui coexistent dans la langue actuelle, celui officiel (ou appartenant à la langue écrite) et celui populaire (ou appartenant à la langue vivante) — soit de toute nécessité. La tâche de la recherche serait justement d'éclaircir, en quelle mesure les éléments onomastiques officiels sont présents dans le système onomastique populaire — et viceversa.

Dans l'examen des noms de personne c'est aux aspects linguistiques qu'on doit accorder la première place. Ces aspects-ci ont été — surtout dans les derniers temps — relegués au second plan par ce qu'on nommait «facteurs linguistiques externes» comme l'analyse des motifs sociaux, psychologiques etc. du choix des noms. Le spécialiste en linguistique doit analyser le système onomastique, avant tout sous l'aspect de sa fonction, de ses moyens linguistiques expressifs et de sa signification. Mettant à contribution toutes ces méthodes de recherche l'auteur tâche d'appliquer d'une façon plus conséquente la méthode de la description synchrone.

La partie finale de l'étude ébauche quelques possibilités de recherche concernant les rapports systématiques des facteurs qui composent l'effectif des noms.

B. P. GERGELY

